

הפוליטיקה כמשל

** שופטים' היא פרשה פוליטית בה"א הידיעה. אנו קוראים בה על המבנה החוקתי של מלכות ישראל ועל מוסדותיה: המלוכה, הכהונה, הנבואה והחכמים (הסנהדרין). מן הראוי היה להתעכב על כך, אלא שבשורות הבאות רוצה לדון בפוליטיקה לא כשלעצמה, אלא כמשל, משל בו השתמשו, במקביל, שתי התרבויות שבנו את העולם המערבי, יוון וישראל.

כשאנו שומעים את המלים 'מוסר' או 'אתיקה', אנו חושבים באופן אינסטינקטיבי על יחסנו לזולת, על מה שחז"ל כינו 'מצוות שבין אדם לחברו'. לא כך עבור הקדמונים. עבורם, האתיקה עסקה קודם כל באחת השאלות הגורליות ביותר של הקיום האנושי: כיצד לחיות? או אם נחקה את סגנון חז"ל, במצוות שבין האדם לעצמו? על שאלה זאת דן אפלטון בספרו 'המדינה' (או 'הרפובליקה'), תוך שהוא מפתח את הרעיון שכדי לענות על שאלה זאת, עלינו לפנות לפוליטיקה. אנו מצויים במצבו של אדם המנסה לקרוא טקסט חיוני, הכתוב באותיות זעירות קשות לקריאה ולפענוח. הוא יזקק לזכוכית מגדלת או להגדלה מצולמת. הטקסט הכתוב באותיות הזעירות, קובע אפלטון, הוא האתיקה, הדנה באדם. הטקסט שנקבל בהגדלה הוא הפוליטיקה הדנה בחברה. המוסר הוא מיקרו-פוליטיקה.

חז"ל השתמשו באנלוגיה הפוליטית, בדרשם שני קטעים בספר קהלת שאינם אלא משל: "טוב ילד מספן וחקם ומלך זקן וכסיל אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהַר עוֹד... " (ד יג-טו), ו-"גם זה רֵאִיתִי חֲכָמָה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ... עִיר קִטְנָה וְאֲנָשִׁים בָּהּ מַעֲט וְיָבֵא אֶלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וּסְבִיב אֶתָּה וּבְנָה עֲלֶיהָ מְצוּדִים גְּדֹלִים. וּמֵצֵא בָּהּ אִישׁ מִסָּפֵן חָכָם וּמְלֵט הוּא אֶת הָעִיר בְּחֻקְמָתוֹ" (ט, יג-טז). המשל הפוליטי יכול לעזור לנו להבין את עולמו הפסיכולוגי של האדם, תנאי הכרחי לפיתוחה של תורת מוסר: "טוב ילד מספן וחקם זה יצר טוב... מְלֵךְ זָקֵן וְכָסִיל זֶה יֵצֵר הָרַע... מֶלֶךְ שֶׁהֵכֵל שוֹמְעִין לוֹ... זָקֵן שֶׁהוּא מְזַדוּג לֹא מִיִּלְדוּתוֹ וְעַד זָקְנָתוֹ... כָּסִיל שֶׁהוּא מִלְמַד לְאָדָם לְדֶרֶךְ רַע אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהַר עוֹד" (קהלת רבה ד, ט). חז"ל ידעו שהם לא מחדשים את המשל. הם מצאו אותו כבר בפסוק הידוע שבספר משלי (טז, לב): "טוב אֶרֶץ אֲפִים מִגִּבּוֹר - - וּמִשָּׁל בְּרוּחוֹ מֶלֶךְ עִיר".

המלך והחסיד

כידוע, 'הכוזרי', ספרו הקלאסי של רבי יהודה הלוי, בנוי כדושיח בין מלך הכוזרים לבין חכם יהודי ('החברי'). בהתחלת החלק השלישי של הספר, מבקש המלך לדעת מיהו החסיד, הדמות האידיאלית של הדתיות היהודית. החבר עונה לו: "החסיד הוא המפקד על מדינתו, הנותן לכל

יושביה את לחם חוקם ומספק להם כל צרכם במידה נכונה... על כן הוא מוצא את כולם נשמעים לו, בשעה שהוא צריך להם... עושים ככל אשר יצוו ונוהרים מכל אשר יאסור עליהם". על הכרזה פוליטית זאת, מגיב המלך בתמיהה: "לחסיד שאלתיך, לא למושל". אנו לא תמהים. כאן, הפוליטיקה אינה אלא מודל לפסיכולוגיה ולתורת המוסר. החבר מסביר זאת למלך: "החסיד הוא המושל שהרי כל חושיו וכוחותיו הנפשיים והגופניים סרים אל משמעתו והוא מנהיג אותם הנהגה מדינית ממש כמה שנאמר ומְשַׁל בְּרוּחוֹ מֶלֶכְךָ עִיר".

הקסם של הדגם הפוליטי נעוץ בעובדה שהאדם איננו יצור פשוט. יש בתוכי כוחות רבים אותם אני צריך להכיר ולהנהיג. הדגם הפוליטי יכול לשמש לי מופת ומורה דרך. אך, איזה דגם? ובכלל, האמנם יש דגמים מוצלחים בשוק הפוליטי? אדרבה! אנו, בני העולם המודרני והפסיכולוגיסטי, עדים להתפתחותו דווקא של כיוון הפוך, ניסיון להשפיע על הפוליטיקה בשם של תורת האדם, הפסיכולוגיה והמוסר. הפוליטיקה שבאה ללמד, תמצא לְמַדָּה. אפלטון פתר את הבעיה בכך שביהמדינה הוא פיתח אוטופיה פוליטית, שטרם התממשה במציאות. אוטופיה זאת זכתה במשך הדורות לקיתונות של ביקורת קשות ומוצדקות. גם רבי יהודה הלוי ישתמש באוטופיה, אחרת לחלוטין. אך כדי להסביר את עמדתו רוצה אני להצביע קודם על שני דגמים קיצוניים, המגדירים את הגבולות (אני משאיר לקוראי החשובים לשיעורי בית, את החיפוש אחרי דגמים נוספים). בקצה האחד מצוי הדגם האוטוריטטיבי, הרודני, בו כוח אחד מכוחות הנפש מדכא כוחות אחרים. הנזירות, כפי שהיא נתפסה במזרח הרחוק ובנצרות בדורות השיא של השפעתה, היא דוגמה בולטת למשטר מוסרי מעין זה, מוסר המדכא את הגוף ואת המיניות. בקצה השני, מצויה העמדה האנרכיסטית המסרבת להפעיל כפייה כלשהי על הכוחות הנפשיים. בולטים בכיוון זה הרברט מרקוזה ותלמידיו שניסו לחבר בין פרויד לבין מרקס. דיכוי האישיות על ידי המוסר המסורתי מקביל לדיכוי הכלכלי והפוליטי. עלינו להשתחרר משניהם. כיצד תראה החברה אחרי השחרור? את זאת הם סירבו להסביר. בני אדם לא יכולים לחשוב על כך, כך זמן שהם חיים במציאות של דיכוי. בינתיים, מוטלת על הצעירים החובה להשתחרר, שחרור תוך הריסה, סימן לדבר מרד הסטודנטים בשנות הששים. הדור שלאחריהם יִדַע לבנות. מההריסה והאנרכיה פחד רבי שמעון בן אלעזר כשאמר (מגילה לא ע"ב) "ובנין נערים סתירה, וסימן לדבר רחבעם בן שלמה".

הדגם האנרכיסטי, שבו אין מבנה היררכי לנפש, וכל כוח הישר בעיניו יעשה, והדגם האוטוריטטיבי, לפיו האדם חייב לחיות בצלו של משטר פנימי של דיכוי כוחותיו, מכחישים זה את זה. את הדרך האחרת מצא רבי יהודה הלוי תוך שהוא בוחר לדרכו המוסרית של החסיד אוטופיה אחרת: "לכל אחד לפי צרכיו, מכל אחד לפי יכולתו". אכן, זאת היתה האוטופיה הקומוניסטית שהייתה אמורה להתממש באחרית הימים. היה זה חזון על עולם בו נהיה מודרכים על ידי חדות היצירה והנתינה, אהבת הזולת, והשאיפה למחוק דמעה מעל כל פנים. חזון פוליטי זה, שלא יוכל להתממש בפועל, חזון שהקומוניזם טימא במעשיו, הוא הדגם

הפוליטי לתורת המוסר של רבי יהודה הלוי. עולמו הפנימי של האדם חייב לחיות על פי עקרונות הקומוניזם האידיאלי: "החסיד הוא האיש המפקד על מדינתו, הנותן לכל יושביה את לחם חוקם ומספק להם כל צורכם במידה נכונה והוא נוהג בכולם בצדק". במשטר פוליטי-פסיכולוגי אידיאלי זה "לא יעשוק [המנהיג] איש מהם", יחוסל העוני והמחסור ממנו עלולים לסבול כוחות הנפש, "ולא יתן [המנהיג] לאיש יותר ממנתו הראויה לו", גם לא יזכר לפיתוח מופרז. האדם חייב לשמוע את מה "שנפשו תובעת ממנו: סיפוק צרכיה הטבעיים". רבי יהודה הלוי מונה אותם: "ראיה, שמיעה, דבור, פעולה, אכילה, ושתייה, וחיי משפחה". מכאן נולדות דרישות המכוונות לחברה, שלא תמיד מאפשרת את התפתחותנו המוסרית: "רווחה בפרנסתו ותקנת ענייני ביתו, עזרה לדל וכבוד התורה מהונו, בכל מקום שיש צורך בזה".

קיים עוני מוסרי היסטורי. פעמים רבות מדי, דיכאו בני האדם חלקים באישיותם, כאילו בשמו של הקב"ה. היה זה פשע נגד שמו, נגד עצמנו ונגד האמת. באחד הקטעים המופלאים ביותר שבהגות היהודית, טוען ריה"ל שדווקא הנזיר המדכא את נפשו "יוסיף להתרחק מן העניין הא-לוהי שאליו בקש להתקרב?" אותו 'מְעַבְר' שהנזיר מחפש, מתרחק ממנו. מצד שני, חייב האדם להנהיג את עולמו. המנהיג האמיתי "חוסם את הכחות המתאווים ומונע אותם מעבור גבולם לאחר שנתן להם חלקם... וכן הוא חוסם את הכוחות הכעסניים", את האלימות שאורבת על האדם מתוכו.

שכחנו את הפוליטיקה? רבי יהודה הלוי לא שכת. הוא מוסיף תנאי הכרחי, אם כי לא תמיד מספיק. רק האדם היודע ויכול להנהיג את עצמו בצורה נכונה "הוא האיש הראוי לשלוט... אילו עמד בראש מדינה היה נוהג בה בצדק כשם שנהג מנהג צדק בגופו ובנפשו". טוב שהוא לא הוסיף "רק עבורו תצביעו".